



gospodarske, obertniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi pōli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 fl. 60 kr., za pol leta 1 fl. 80 kr., za četert leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 fl. 20, za pol leta 2 fl. 10 kr., za četert leta 1 fl. 5 kr. nov. dn.

V Ljubljani v sredo 3. avgusta 1859.

Kratek poduk dobro oglje žgati.

Pripravljanje derv.

Derva za oglje namenjene se posekajo v jeseni ali pozimi, se razkoljejo, kolikor je mogoče, v enako dolge in debele polena, in se zložé v skladavnice, da se posušé. Tudi srove derva se dajo žgati, toda dajo manj ali slabega oglja. Iveri, terske in drobne veje so dobre za kurjavo in za gašenje ogelnic; se toraj do čistega poberó, da se derv več prihrani.

Vsakter les dá oglje; vendar listno ali terdo drevje dá boljega kakor smreka ali drug mehak les; jelša in bukva daste najboljšega.

Pripravljanje gubna, ker se ima ogelnica napraviti.

Gubno ali kopiše ne sme biti na hudem vetru, in stati, če je mogoče, blizu kake vode. Tla za ogelnico morajo pokrite biti z debelo perstjo nekoliko z ilovico in z peskom zmešano, da lože vodo, ki se iz polen poceja, popijo. — Če so tla ilovčaste, ali pa če je le malo persti na skalnatih tleh, tista voda v spodnji versti derv ostane, in ne pusti, da bi se polena mogle popolnoma v dobro oglje sožgati. Kopica se na večji ali manji okrogel prostor postavi, če je več ali manj derv pripravljenih; tla, kjer ima kopica stati, morajo biti ravne, in ne smejo na nobeno stran viseti.

Skladanje derv v kopico in pokrivanje.

Na pripravljenem okroglem gubnu ali kopiši se štirje koli, tako visoki, kakor bo kopica, po 10 ali 12 palcov od srede tako zabijejo, da v sredi na štiri vogle prostor za kurjavo ostane. Ti koli se potem s tertami eden z drugim zvežejo, da terdno stojé, in da se polena v kopici smejo na-nje nasloniti.

Potem se začno derva skladati. Od začetka se stavijo polena prav po koncu in se na kole nasloné, potem pa zmiraj naprej okoli, da se do kraja kopiša pride. Gosto vkup se morajo skladati, in kjer zavoljo krivih ali štorastih polen kaj praznega ostane, se mora z ivérmi in drobnimi vejicami dobro zagostiti. Krajne polena morejo nekoliko na sredo nagnjene biti, da dobro sloné. Ko je tako ena versta zložena, se zloži ravno tako druga, in če je treba še tretja ena verh druge, tako, da je vsaka versta malo manjši in zato kopica proti verhu bolj ozka. Na verh se naložé drobnejši ohleški in terske, da je cela kopica lepo obla ali okrogla.

Zložena kopica se obloži s smrekovimi vejami ali s praprotjo, in kjer vsega tega ni, tudi z mahom, in se pokrije na zadnje s perstjo, tako na debelo, da se vse pokrivalo skrije. Smrekove veje so za to najboljše, ker persti ne pusté skoz.

Žganje kopice.

Tako postavljena kopica se sme precej zažgati. Za kurjavo mora biti pripravljeno dosti suhe hoste iz drobnih vej, ivér in tersic. Zažgè se ogelnica od verha kopice, tako da se v prazno luknjo v sredi verže en ali dva škafa oglja na dno, na to nekaj žerjavice, na žerjavico spet oglja

do verha, in na zadnje se luknja pokrije s bukovo diljo in založi s perstjo. Ogenj se vname in razširi od sape, ktera skoz perst v kopico pride. Osem ali deset ur potem se odkrije dilja, in prazni prostor se tri dni zapored, kolikor je treba dva ali trikrat na dan z bokanjem, to je s subimi in kratkimi ohleški ali ivérmi napolni, in vselej proti dilja spet dobro zatisne in s perstjo zakrije.

Ogenj se pokaže najpred od verha, in se dá kamorkolj napeljati z luknjami, ktere se skoz perst prederejo. Ogljar mora skerbeti, da bo ogenj zmiraj v krogu okoli kopice šel; če na enem kraji prehudo prijema, se tam luknje zamašé, če pa premalo gori, se tam več lukinj naredí, da se raji unema.

Če se kopica, kadar je treba, hitreje z bokanjem napolni in z diljo naglo pokrije, bolje bo oglje. Bokanje se mora vselej na dno ogelnic potlačiti.

Kadar se ogenj lepo po versti okoli kopice razširja, se najlepši oglje žge; zato ogljar ne sme noč in dan ogelnic spređ oči spustiti.

Oglje je čez in čez žgano, kadar se kopica čez enako posede, na verhu dobro oglje dá, in se plav in čist dim iz nje kadí. V tihem in mirnem vremenu gori ogelnica 12 ali 13 dní, v vetru pa en ali dva dni manj. Kjer se kopica posede in pokaže, da je oglje žgano, tam je dobro jo vkup potlačiti, da oglje preveč ne spepelí.

Opertev kopice in gašenje oglja.

Ko je oglje žgano, se kopica odkrije, oglje se razloži in proti ugasi. Gasí se z vodo, še bolje pa s perstjo. Ugašeno oglje more biti shranjeno v suhi shrambi, sicer se zlo spridi. Preden se oglje spravi, je treba skerbno gledati, da je dobro ugašeno, da kak ogenj ne vstane.

Pešica resnic, ki jih nauk uči in jih je skušnja poterdila.

1. Pridelek zemlje se veže z rodovitnostjo in močjo njeno; to je, toliko več se pridela, kolikor več ima zemlja razpadenih rastlinskih reči v sebi.

2. Te rastlinske stvari se pa večidel dovaževajo zemlji po gnoju; zakaj čisto sama perst, če jo zrak še tako prepihuje, solnce še tako pregreva, dež še tako namaka, vendar ne more brez gnoja rodovitna biti, kateri je kakor zabela na jedi.

3. Z umetno napravljanim gnojem ne pride nobena kmetija deleč; tisti gnoj, ki iz hleva pride, je najboljši gnoj, zato ker je zemlji in poljskim sadežem najprimerniši.

4. Naj tedaj gospodar vso svojo moč napenja, da si napravi gnoja kar največ in najcenejši more.

5. To pa doseže gospodar, ako toliko klaje prideluje, da more dovolj živine rediti, ki mu gnoj — zabelo za polje — dela. Kjer živina strada, strada tudi polje. Če oba stradata, je žalostno gospodarstvo, pa tudi tam gré kmetija rakovo pot, kjer le eno strada.

6. Kdor z žitom redí svojo živino, jo redí z drago kermo; seno, detelja in otava je boljši kup klaja.

7. Njiva prihaja od leta do leta rodovitniša, ako prideluješ na nji klaje; hira ti pa od leta do leta bolj, ako seješ le žito, ktero se ne more dobro obnašati, če mu seno in detelja ne pomaga.

8. Živino rediti se splača le takrat, ko je klaja po ceni.

9. Kakor je dan današnji živinska cena, nese njiva več, če je s klajo obsejana, kakor če jo obseješ z žitom.

10. Gospodar, kdor hoče zemljišče svoje v bolji stan pripraviti, ga mora najpred za klajo gnojiti, — gnoj za žito pride potem že sam po sebi. „Amtsbl. des landw. Ver. in Sachsen“.

Grahov mol.

Ta mali merčes nam pokvarja grah, posebno na Krajskem, tako zlo, da se nam pripravno zdí, da tudi v „Novicah“ od njega nekoliko omenimo.

O njegovi naturi je gosp. kustos Vincenci Kollar prav veliko mikavnega in zanimivega naznaul.

Grahov mol (Erbsenkäfer, brachus pisi) je majhen, černorjav, belopikast, krilat keberček z dvema belima lisama na zadnjem koncu života, ki ena čez drugo v podobi križa ležite, po katerih se lahko od navadnega grahovega mola razloči, kateri je sploh znan in ki se metuljem prišteva.

Preden začne grah cvesti, se keberček že na njivi z grahom obsejani prikaže, kjer se on in ona parita. In kmali potem leže babica, kakor gosp. Kollar misli, zalego v grahovo stročje ali pa na njegove stebela, kar je pa mojim skušnjam ravno nasproti. Po mojih skušnjah leže babica jajčica v cvetno čašico, in tukaj se iz njih gosenci izvalijo, in rastejo in se ponašajo s stročjem vred, pozneje zlezejo po stebelu do stroka in se skoz lušino v grahovo zernje zarijejo. Če bi pa babica jajčica na že izrašeno stročje legla, bi gosenci s stročjem vred enako ne rastla, in potem takem bi se pozneje ne mogla skoz že precej sterjeni strok pregristi in v zerno grahovo vgnjezditi. Kdor pogostoma o cvetji na grahovo njivo zahaja, bo gotovo tudi zapazil, da grahov keberček grah, ravno preden jame cvesti, najraje obiskuje; kadar cvetje že nekoliko ponehuje, se pomalem zmanjšuje, in potem ko je grah popolnoma ocvetel, tudi on popolnoma zgine. Tukaj moramo pa še opomniti, da mora narurni nagon mola opominjati, da se prezgodaj v grahovo zerno ne zaprede, sicer bi se moglo zerno spriditi, spreobrnilo bi se namreč v belo gručo prahu podobno, od ktere bi gosenci gotovo tudi kmali poginila. To se dostikrat tudi takrat pripetí, kadar je negodno vreme grah v rasti zadrževalo, in gosenci se ni o pravem času v grahovo zerno zarila. Če se je pa gosenci o pravem času v zerno vrila, to zapredenje mola ne zadržuje v rasti zerna celó nič, ampak zraste popolnoma debelo, kakor druge zerna, ki jih mol ni napadel. Če se zeleni strok od zerna odluši, se s prostimi očmi vidijo tiste zerna, ki jih je mol napadel, vidijo se namreč po njih črne pikice, ne večje kakor če bi bil kdo z iglico va-njo vbodil. Od začetka se le pod luskom tikoma naprej pomiče, dokler se ne spravi do srede, kjer se nje daljno razvitje prične in dokonča. Ko je že popolnoma keberček postal, prebode lusk na drugi strani in izleze iz grahovega zernja in sferči kamor se mu poljubi. V zgodnjem grahu, v tako imenovani grašici, noben mol, ako se koj po žetvi omlati, ne ostane v grahovem zernji, ampak popusti svoje stanovališča; vse drugače je pa s poznim, tako imenovanim grahom za kuho. Ta grah je zrel in se požanje in omlati že precej pozno proti jeseni, zato se pa tudi mol prav rad va-nj vgnjezdi; čez zimo v njem ostane; spomladi pa svojo hišico zapusti in v prosti zrak odleti.

V vsakem grahu, če le ni bil še pred pozno jesenjo omlačen, po navadi keberček pogine. Tudi neugodno vreme ga pokonča, ali o potresu ob mlačbi pogine in konec vzame.

Kdo zamore tedaj reči, da bi ne bilo molu prirojeno, da svojo hišico tako hitro zapusti, ko popolnoma verha doraste, in se na prostost podá; v grahu le tabart ostane, če ga mraz prehití, ali pa mu zakasnjena mlačba ne pripustí, da bi svoje ležišče zapustil.

Lahko se vsak prepriča: ali so moli v grahu ali ne, če ga le v gorko hišo prinese. Berž ko moli gorkoto čutijo, jamejo iz graha lezti. Ko so enkrat na prosti zrak prišli, ostanejo čez zimo do spomladi v hišah in skednjih ali v zidovnih in drevesnih razpoklinah, kjer jih še tako hud mraz ne pokonča.

Škoda, ki jo mol grahu prizadene, je dvojna; prvič je grah, ki ga je mol napadel, veliko lažji, pri drobnem skoraj za polovico, pri debeljem pa za četrti del, in tak od molov razjeden grah ni za prodaj več, ampak se le za klajo živini porabi. Predalječ bi pa šel, kdor bi mislil, da je od mola razjedeni grah človeškemu zdravju škodljiv in da ni za družega kakor za preč vreči. Drugič ne pride grah ob moč kaljivosti, ako ga tudi mol nekoliko razjé; druge škode mu ne napravi, bi rekel, kakor le to, da je nekoliko lažji, ker ga le od strane ogoli, do kalí pa le malokterikrat zadene.

Če bi nas pa utegnil kdo poprašati: kako se dá mol pregnati in pokončati, mu moramo naravnost odgovoriti, da nimamo zato do zdaj še gotovega sredstva, s katerim bi se dal ta merčes zatreti. Ker kmetovavci sploh mislijo, da se večidel mol po semenu razširjuje in množí, je bilo od več strani nasvetovano, naj se grah kake ure pred setvijo na zlo vroč kraj (od 40 do 50 R. stopinj) postavi; taka vročina mola pokonča, kaljivosti pa nič ne škoduje. Tej škodi bi se pa po tem lahko v okom prišlo, če bi se lanski ali predlanski grah za seme jemal, v katerem ni več živih molov, kakor tudi marsikteri kmetovavci že delj časa ravnajo.

Na vse to moramo pa vendar le opomniti, naj kmetovavec grah pred setevjo pregreva ali kakorkoli namakva ali pa predlanskega seje, bo težko mola odpravil, da bi mu ga več ne razjedal, ker na to vižo se le mol zatara, kar ga je v grahovem zernji, ne pa tisti, ki je že iz njega pobegnil. (Konec sl.)

Zgodovinska drobtinica.

Še enkrat o denaru Adnamat.

Zvezek kranjskega društva, ki ga je izdalo mesca decembra 1858, str. 99, Nr. 397 naznanja novico, da so v Kropi našli komad tega starega denara.

Gosp. Terstenjak je o tem denaru v lanskim „Novicah“ obširno pisal, in temeljito dokazal, da je denar slovensk, in ADNAMAT pomenja to, kar: edna mat, Eine Mark.

Poznamovanje МЪТЪ (m't) nahajamo še v staroserbskih listinah za merilo. Tako stoji v pismu, s katerim Štefan Uroš III. kralj serbski, dečanski kloster utemeljuje od leta 1330, da se ima klostru dati pšenice МЪТЪ, проса МЪТЪ, овса МЪТЪ, винограда МЪТЪ, to je, pšenice m't, prosa m't, ovsas m't, vinograda m't, (glej Miklošič „Monumenta serbica“ str. 98). МЪТЪ, M't, je toraj bilo merilo za različne reči, za zernje, pa tudi za vinograde; — zakaj bi se ne bilo tudi utegnulo rabiti za denar. Glasnik ъ stoji večidel za a*) v cerkvenoslovenščini, primeri ВЪСЪ, praedium, vicus, kranjskoslovenski: vas, tako tudi МЪТЪ = MAT. Ker govorimo matika, die Haue, iz korenike mat, scindere, tedaj mat, genitiv: mati, pomenja to, kar mark, rubelj itd. Ker so stari Slovani sreberne štanžice odsekali, robili, matili, odrezovali, je tedaj komadič po vsi pravici dobil poznamovanje: MAT. Primeri staroruski denar: РѢЗАНЪ, рѢЗАНЪ = Rezan', Rjezan' (Dictionar

*) Tudi v serbsčini primeri k'b'l der Metzen, serbski kabao, celo za o primeri cerkvenoslov. ЛЪГЪКЪ, l'gok', slov. lahek, lehek in lohek.